

Németh György (1956) az ELTE BTK Ókortörténeti Tanszékének vezetője, számos ókori tárgyú könyv írója, fordítója. Az *Espacios de penumbra* nemzetközi mágiatörténeti projekt kutatója.

Legutóbbi írása az *Ókorban*:
Platón Államának kerettörténete
(2012/2).

„Igyál, dőzsölj, ölelj!” A pederasztia megítélése az antik világban

Németh György

Az antik homoszexualitás kutatását erősen megnehezíti az a tény, hogy görögül nem létezik szó sem a homoszexualitásra, sem pedig az ilyen szexuális beállítottsággal rendelkező emberre. Egy azonos nemű pár együttélését vagy szoros kapcsolatát ráadásul nem ugyanúgy ítélték meg az egész görög világban. Őriási eltérés lehetett egyes polisok között, és a különbségek nemcsak térben, hanem időben is jelentősek lehetnek. „Hellas többi tájékán részint az a szokás, mint például a boiótok között, hogy egy férfi úgy él együtt egy fiúval, mintha házastársak volnának, vagy mint az élisieknél, ahol kedveskedő ajándékokkal vásárolják meg az ifjú szépséget, részint pedig az, hogy teljesen eltiltják a szerelmes férfiakat még attól is, hogy szót váltsanak az ifjakkal” – írja Xenophón *A lakedaimóniak államában* (II. 12). Egyik forrásunk szerint akár halálbüntetéssel is sújthattak valakit Athénban, ha egykori homoszexuális prostituáltként nem fogadta el politikai jogainak korlátozását.¹

Mindebből világosan látszik, hogy magát a fogalmat, vagyis a homoszexualitást is különböző módon értelmezték, illetőleg nem ugyanazt tekintették homoszexualitásnak, mint a 21. század embere.²

A homoszexualitás megítélése a görög forrásokban

Majd minden terjedelmesebb forrásunkban (például a történetírók műveiben) esik szó azonos neműek szexuális kapcsolatáról, de négy forráscsoportunkban kitüntetett szerepet játszik a kérdés. Az első a homoerotikus költészet, amely részben az archaikus korban, részben pedig a hellénisztikus korban virágzott.³ Az archaikus vagy kora klasszikus példákat nagyrészt a Kr. e. 6. században, Megarában élt Theognis verseinek második kötete képviseli, amelyet feltehetőleg a középkorban választottak le az első kötet kódexmásoló szerzetesek számára is elfogadható költeményeiről.⁴ Theognis szenvedélyes sorai azért nevezik mézédésnek a fiúszerelemet, mert azt maga Zeus vezette be, amikor elrabolta az ifjú Ganymédést.⁵

*Méz a fiúszerelem. Ganymédést zárta szívébe
egykor a kortalan ég bölcs fejedelme, Zeus.
Égbe ragadta, Olympos ölébe föl, istenivé lett,
s bimbózó korban tündököl ott a kölyök.
Hát ne csodálkozzál, Simonidés, hogyha egy édes
szépségű kölyökért én magam is hevülök.*⁶

Az egyneműek kapcsolatát sűrűn kipécéző másik forráscsoportunk az attikai komédia, azon belül is főleg Aristophanés vígjátékai. A költő a saját nemük iránt vonzódó férfiakat különösen gazdag változatossággal nevezi meg. Igaz, nem önmagában a homoszexualitást gúnyolja ki a szerző, hanem annak olyan formáit, amelyek nem estek egybe az athéniak által elfogadhatónak tartott pederasztíával. Ez egy felnőtt férfi, az *erastés* (szerető) és egy még szakálltalan ifjú, az *erómenos* (szeretett) időleges kap-

csolata volt, ami a fiú felnőtté válásakor lezárult. A komédia-szerző célpontjai olyan férfiak voltak, akik felnőtt korokban is női szerepet játszottak, legalábbis Aristophanés szerint. Ezt szégyenletes dolognak tartották, és az ilyen embereket *kata-pygón* (tág ülepű),⁷ *eurypróktos* (széles fenekű),⁸ *lakkopróktos* (tartályseggű),⁹ *kinumenos* (megdugott) néven nevezték.¹⁰

A harmadik forráscsoportot Sókratés tanítványainak, Platónnak és Xenophónnak az írásai alkotják. A platóni *Lakoma* szinte himnikus dicsérete egy férfi és egy fiú pederasztia viszonyának. Platón története szerint Kr. e. 416 januárjában a fiatal és jóképű drámaíró, Agathón házában összegyűlt Athén szellemi életének színe-java, hogy megünnepelje a házigazda első győzelmét a tragédiák versenyén. A lakomán, szakítva az évszázados hagyományokkal, és mert másnaposak voltak, nem vedeltek és mulatoztak, énekeltek és zenészlányokkal szórakoztak a meghívottak, hanem elhatározták, hogy valamenynyien tartanak egy-egy magasztaló szónoklatot a szerelemről.¹¹ A platóni írásban szereplő hat fiktív szónoklat közül mindegyik foglalkozik a fiúszerellemmel, de természetesen nem azonos mértékben. Annál meglepőbb, hogy a férfiak és nők közötti szerelmet mindössze hárman említik. A komédiaíró Aristophanés kis meséjében egyenrangúként ábrázolja a férfiak és nők, férfiak és férfiak, valamint nők és nők kapcsolatát.¹² A többiek pedig, ha egyáltalán megemlékeznek a heteroszexualitásról, azt a Közönséges Aphrodité (Aphrodité Pandémós) művének tartják, míg a fiúszerelmet az Égi Aphrodité (Aphrodité Urania) adományaként dicsérik.¹³ Érvelésükben az játssza a legfontosabb szerepet, hogy a homoszexualitás nem pusztán a nemi vágy kielésére szolgáló, testi kapcsolat, hanem az *erastés* és az *erómenos* lelki vonzódása, összefonódása, amelynek révén az ifjú az általa csodált férfitől apránként megtanulja, mi a helyes viselkedés felnőtt férfiak társaságában, milyen erényeket kell elérnie, hogy az állam megbecsült polgára lehessen, s a műveltség megszerzésének útján is megteszi a legfontosabb lépéseket.¹⁴

A férfi és fiú kapcsolata áll a *Phaidros* című dialógus középpontjában is. A fiú nem egyszerűen a bölcsesség befogadója, hanem az *erastés*zel együtt hozza azt világra.¹⁵ Sókratés másik tanítványa, Xenophón is rendszeresen foglalkozik az azonos neműek kapcsolatával.¹⁶ Az *Emlékeim Sókratésról* című írásában elismeri saját fiatalkori vonzódását Alkibiadés szép fia iránt:

Egyszer [Sókratés] fülébe jutott, hogy Kritobulos, Kritón fia megcsókolta Alkibiadés szép fiát. Kritobulos jelenlétében tehát a következő szavakkal fordult Xenophónhoz:

– *Mondd csak, Xenophón, nem azt hitted eddig, hogy Kritobulos inkább a józan, semmint a vakmerő, inkább az előrelátó, semmint a meggondolatlan és veszélybe rohanó emberek közé tartozik?*

– *De, nagyon is – felelte Xenophón.*

– *Képzeld el, hogy most meg ő a legvakmerőbb és a legkönnyelműbb. Mintha éles kardok közt bukfencezne, vagy a tűz közepébe vetné magát.*

– *Mit láttál? Mit csinált, hogy ilyen rossz véleménnyel vagy róla? – kérdezte Xenophón.*

– *Hát nem vette a bátorságot, és megcsókolta Alkibiadés fiát, akinek a legszebb az arca, s a legsugárzóbb az ifjúsága?*

– *No, ebbe a veszélyes vállalkozásba – jegyezte meg Xenophón –, azt hiszem, magam is belevágnék.*

– *Jaj, te szerencsétlen, mit gondolsz, mit éreznél, ha megcsókolnád azt a szép fiút? Odalenne a szabadságod, rabszolgasorsra jutnál, ártalmas gyönyörökre szórnád a pénzed, egy percig sem törekednél többet a testi-lelki kiválóságra, s menthetetlenül olyan dolgokkal foglalkoznád, amelyeket még az őrjöngők is kerülnek.*

– *Héraklésra, ilyen szörnyű hatalma van hát szerinted a csóknak? – hüledezett Xenophón.*

– *Csodálkozol rajta? Nem tudod, hogy a mérges pók nem nagyobb fél obolosnál, s ha hozzáér az ember szájához, észvesztő fájdalmat okoz?*

– *Na de, Zeusra – vágott közbe Xenophón –, a pókok megmérgeznek a marásukkal!*

– *Ostoba! Azt hiszed, attól, hogy nem látod, a szépek talán nem mérgeznek a csókjukkal? Nem tudod, hogy az a vadállat, amelyet szépek és sugárzó ifjúnak hívnak, sokkal veszélyesebb a pókknál, mert a mérges pók csak érintésével, a szép ifjú viszont pusztán látványával megmérgez, és még illő távolságból is olyan szédítő, hogy beleőrülsz? Nyilván az Erósokat is azért nevezik nyilazónak, mert a szépek a távolból is képesek sebet ütni. Azt javaslom neked, Xenophón, ha szép fiút látsz, fordulj sarkon és menekülj. Neked meg, Kritobulos, azt tanácsolom, hogy egy évre költözz máshova, mert annyi idő alatt talán beheged a szerelem marta sebed.¹⁷*

Bár Xenophón idealizáló Spárta-utópiájában a lakedaimóni férfiak ifjakhoz fűződő viszonyát olyan ártatlannak kívánja beállítani, mint apa és fiú kapcsolatát, történelmi írásaiból kiderül, hogy ez nem felelt meg a valóságnak.¹⁸ Amikor a xenophóni Sókratés elítéli Kritias vonzalmát Euthydémós iránt, nem azért teszi, mert a férfi egy fiúhoz vonzódik, hanem azért, mert nyilvánvalóan csak a testére vágyik:

Sókratés azonban észrevette egyszer, hogy Kritias Euthydémómost szereti, és el akarja csavarni a fejét, a testi szerelem gyönyöreire vágyva. Megpróbálta eltéríteni szándékától, mondván, hogy szabad emberhez méltatlan, szép és kiváló férfhoz nem illő koldusként könyörögni szerelme tárgyához, akinek megbecsülését elnyerni vágyik, és alázatosan esedezni olyan adományért, amelyben semmi erkölcsi jó nincs. Kritias nem hallgatott rá, és nem állt el szándékától. Sókratés ekkor Euthydémós és sok más jelenlevő fiüle hallatára kijelentette, hogy Kritias disznó-kórban szenved, mert úgy akar Euthydémóshoz dörgölőzni, mint a disznó a kőtuskóhoz.¹⁹

Különös módon Kenneth Dover arra a következtetésre jutott, hogy Xenophón – szerinte Platónhoz hasonlóan – megvetette a homoszexuális közösülést.²⁰ Számos utalásából inkább ennek ellenkezőjére következtethetünk.²¹

A negyedik forrás az athéni Aischinés szónoklata Timarchos ellen, amely részletes betekintést ad a problémát szabályozó athéni törvények és szokások világába. A szónok azt akarja bizonyítani politikai ellenfeléről, hogy az ifjú korában pénzért osztogatta kegyeit idősebb férfiaknak, márpedig a homoszexuális prostituáltakat kizárták az athéni politikai életből:

Ha egy athéni áruba bocsátja testét, akkor ne lehessen a kilenc archón egyike, ne teljesíthessen papi szolgálatot, állami ügyész se lehessen, és viselhesen soha semmilyen hivatalt sem otthon, sem külföldön, se sorsoltat, se választottat, ne lehessen hírnök, ne terjeszthessen be semmilyen javaslatot, ne vehessen részt az államköltségen szervezett áldozaton, ne viselhesen koszorút azokon az ünnepeken, amikor a polgárok koszorút viselnek, és ne léphessen az agora szent körzetébe. Ha valaki megszegné ezeket a szabályokat, ítéljék el prostitúcióért, és bűnhődjék halállal.²²

A beszéd Timarchos előéletének bemutatásakor részletes és érzékletes képet ad az athéni meleg közösség nem is annyira rejtett életéről:

A Kollytosból származó Misgolas, Naukratés fia minden másban derék és jó ember, athéni férfiak, és semmiben sem vádolhatná őt senki, eme ügyben azonban különös hévvel buzgólkodott, ráadásul az volt a szokása, hogy folyton mindenféle kitharázó énekesekkel és zenészekkel vette körül magát. Nem azért mondom ezt, hogy pletykálkodjak, hanem hogy ismerjétek meg, milyen ember is ő. Amikor föltűnt neki, hogy miért is lakik Timarchos az ispotályban, előre kifizetve egy bizonyos összeget rábírta őt, hogy költözzön el onnan, és lakjon nála, Timarchos ugyanis jó testű volt, fiatal, de züllött, és kapható arra a dologra, amit emez meg akart vele tenni, amaz pedig hajlandó volt eltűnni. És ez a Timarchos egyáltalán nem vonakodott, hanem beleegyezett, noha nem volt hiánya semmiben, ami a mérsékelt jóléthez kell, hiszen atyjától igen nagy vagyont örökölt... De ez a mocsok nem szégyellte magát, hanem elhagyta az apai házat, és ahhoz a Misgolashoz költözött, aki nem volt sem atyjának barátja, sem vele egyidős, sem pedig a gyámja, hanem idegen volt, idősebb nála, és igencsak féktelen ezekben a dolgokban, noha Timarchos ifjúságának virágában volt.²³

Fontos megjegyezni, hogy Aischinés nem az azonos neműek kapcsolatát tartja elvetendőnek vagy botrányosnak, hanem a homoszexuális prostitúciót, illetve egy egykori homoszexuális prostituált nyilvános politikai szerepvállalását. A szónok elismeri, hogy neki is voltak pederasztá kalandjai, sőt ilyen témájú verseket is írt.²⁴

A homoszexuális kapcsolatok típusai

1999-ben megjelent könyvemben a görög homoszexualitás négy típusát különböztettem meg:

1. intellektuális homoszexualitás
2. gazdasági homoszexualitás
3. beavatási homoszexualitás
4. homoszexuális prostitúció.²⁵

Ma már kicsit másként vonnám meg az egyes kategóriák határait. A sókratészi–platóni írásokból ismert intellektuális homoszexualitást a beavatási homoszexualitás egyik formájának tekintem. Ez utóbbi, krétai szokás leírását az aristotelési *Államéletrajzokat* kijegyzetelő Hétrakleidés Lembos, illetve nála is részletesebben a Kr. e. 1. századi Strabón őrizte meg:

Sajátságos szokás van náluk a szerelemmel kapcsolatban, tudnillik nem rábeszéléssel iparkodnak megnyerni azt, akit szeretnek, hanem elrablással. A szerelmes három-négy nappal előbb bejelenti a hozzátartozóknak, hogy rablást akar végrehajtani; ezekre nézve a legnagyobb szégyen volna, ha a fiút elrejténék vagy nem engednék az eredetileg meghatározott úton menni, mert ezzel szinte bevallanák azt, hogy az ifjú nem érdemel meg ilyen szerelmet. Ha az elrabló rangban és egyebekben a fiúval egyenlő vagy fölötte álló családhoz tartozik, akkor összejönnek, üldözik őket, de csak mérsékelt támadást intéznek ellenük, éppen hogy a szokásnak eleget tesznek, egyébként örömmel hagyják azt elvinni; ha azonban az illető nem megfelelő, elveszik tőle. Véget ér az üldözés, mielőtt a fiút az üldöző bevitte a házába. Szeretetre méltónak nem a szépségével, hanem a bátorságával és erkölcsösségével kiválót tartják, és miután az elrabló megajándékozta a fiút, elvezeti őt egy tetszés szerinti helyre. Mindazok, akik jelen voltak az elrablásnál, követik őt, miután pedig két hónapig együtt étkeztek és vadásztak (hosszabb ideig nem szabad magánál tartani a fiút), visszatérnek a városba. A fiú most elmehet, miután ajándékul kapott egy hadiköpenyt, egy ökröt és egy serleget. Ezek a törvény szerint kijáró ajándékok, és még több és drága dolog is, úgyhogy a hozzátartozók a költségek nagysága miatt hozzájárulnak adományaikkal. Az ökröt feláldozza Zeusnak és megvendégeli a kísérőit, azután nyilatkozik a szerelmesrel való bizalmas együttlétről, akár meg volt elégedve, akár nem, mert ezt a törvény megengedi, hogyha esetleg az elrablásnál erőszakot alkalmaztak ellene, lehetősége legyen elégtételt venni és eltávozni. A szép alakú és előkelő származású ifjúra nézve szégyen az, ha nem akadt szeretője, mert ez csak jelleme miatt történik. A meghódítottak (mert így nevezik az elrablottakat) különös jogokban részesülnek: a kartáncoknál és a versenyfutásoknál övük a legelőkelőbb hely, meg van engedve, hogy kitüntetésképpen a többivel szemben a szerető által ajándékozott ruhával díszeskedjenek, és nemcsak ekkor, hanem még felnőtt korukban is különleges ruhát viseljenek, amelyről mindegyik felismerhető lesz, aki ilyen megtiszteltetésben részesült.²⁶

A beavatási rítus során kapott ajándékok szimbolikus értelműek. A köpeny az ifjút a harcosok közösségének tagjává teszi, a serleg az együtt lakomázó férfiközösségének, míg az ökr a beavatási rítus során bemutatott áldozathoz kell. Ezt a beavatást Jan Bremmer ősi indoeurópai rítusnak tekinti, és értelmezését sokan elfogadják, míg Dover kétségbe vonja a rítus ilyen korai eredetét, minthogy a homoszexuális vágy megfogalmazását legkorábban a Kr. e. 7. századi forrásainkban találjuk meg.²⁷

Egyértelmű, hogy a beavatás teszi a fiút a krétai férfiak közösségének tagjává, éppúgy, mint a platóni intellektuális homoszexualitás az athéni ifjút a város politikai közösségének tagjává.

A gazdasági homoszexualitás oka az volt, hogy a férfiaknak egzisztenciát kellett teremteniük, mielőtt megnősültek, ezért egyre későbbre tolódott az esküvőjük. Solón szerint 35 éves kora előtt ne nősüljön meg egy férfi. Így a szexuális éréstől 35 éves korig be kellett érje a prostituáltakkal és a homoszexuális kalandokkal. Ezt Aristotelés egyértelműen

meg is fogalmazza: „hogyan ne legyen annyi gyerekük, megengedték a férfiak egymással való nemi érintkezésüket”.²⁸

A homoszexuális prostitúció valóságos olvasókönyve Aischinés Timarchos elleni beszéde, ami bizonyítja, mennyire elterjedt volt ez a jelenség. De a költészet is megőrizte ennek emlékét:

*Segg és pénz: ugyanannyi betűs ez a két pici szócska, számoltam, s láttam: kapcsolatuk de szoros.*²⁹

Magát a prostitúciót nem tiltották, de az egykori homoszexuális prostituáltak életük végéig jogfosztottak maradtak. Igaz, ettől még a legelőkelőbb társaságokban mozoghattak.

Korábbi tipológiámban nem foglalkoztam az életformaszerű homoszexualitással mint önálló kategóriával. Pedig, mint Xenophón szavaiból láttuk, Boiótiában egy férfi akár házasságszerűen is együtt élhetett egy ifjúval. Ennek az életformának intézményesített keretet adott az ún. thébai szent sereg, a *hieros lochos*. Ennek lehetett előzménye a Xenophón *Anabasis*ának VII. könyvében említett olynthosi származású Episthenés, aki kizárólag szépfiúkból szervezett sereget.³⁰ Plutarchos a Pelopidas-életrajzban ismerteti a szent sereg alapítását:

A szent sereget eredetileg állítólag Gorgidas szervezte meg háromszáz válogatott harcosból; a katonáknak a város adott kiképzést és ellátást, kaszárnyájuk pedig a Kadmeián³¹ volt. Városi seregnek is hívták, mert akkortájt még rendszerint a fellegrát neveztek városnak. Némelyek azt mondják, hogy ennek a seregnek a tagjai mind szerelmi kapcsolatban voltak egymással. Feljegyezték Pammenésnek egy tréfás megjegyzését, mely szerint Homéros Nestóra nem volt jó taktikus, amikor a görögöket nemzetségek és törzsek szerint osztályozta:

*nemzet a nemzetnek segít így és törzsök a törzsnek,*³²

inkább szeretőt kellett volna a kedvese mellé állítani, mert a nemzetség- és törzsbeliek a veszélyek közt keveset törődnek egymással, de a szerelem köteléke feloldozhatatlan és elszakíthatatlan, minthogy a kedves iránt érzett szeretet és az a törekvés, hogy a szeretőt ne érje szegény a kedvese színe előtt, arra készíti az embereket, hogy szembeszálljanak a veszélyekkel egymásért. Nincs ebben semmi csodálatos, hiszen a szerelmesek távollevő kedvesük előtt jobban szegyeλλik magukat, mint idegen jelenlevők előtt; így történt ez azzal a harccal is, akit ellenfele leterített, s mikor már éppen megölni készült, megkérte, hogy kardját a mellébe döfje, és így szólt: „Hogy kedvesemnek ne kelljen szegyenkeznie holttestem mellett, ha azt látja, hogy hátulról kaptam sebet.” Mondják, hogy Ioleós is, aki Héraklés kedvese volt, kivette részét szeretője munkáiból, és mellette harcolt. Aristotelés azt állítja, hogy a szeretők és kedveseik még az ő idejében is Ioleós sírjánál esküdtek hűséget egymásnak. Valószínű, hogy a szent csapatot is azért nevezték így, mert

Ölelkező férfiak gemmán ábrázolva
(Leiden, Het Koninklijk Penningkabinet)

a szeretőt Platon is „istentől ihletett barátjának”³³ nevezi. Mondják, hogy a szent sereg soha nem szenvedett vereséget a chaironeiai csatáig: mikor aztán a csata után Philippos megszemlélte a holttesteket, megállt azon a helyen, ahol az ellenséggel szemben a háromszáz holttest feküdt egymás oldalán, lánczsával átfűrt mellel, fegyverbe öltözötten, és elcsodálkozott.³⁴ Midőn megmondták neki, hogy ez szeretők és kedveseik csapata, könnyekre fakadt, és így szólt: „Vesszenek el nyomorultan, akik ezt valami szegényletes dolognak tartják.”³⁵

Az életformaszerű homoszexualitás valójában biszexualitás volt, mert egy görög polgárnak kötelessége volt a polis számára utódokat nemzeni. Am ha ezt megtette, szerelmi életét azzal töltötte, akivel akarta. A meleg közösségben szenvedélyes szerelmek szövődtek:

*Most dőzsölni fogok, már tökrészeg vagyok úgvis:
könnyittas koszorúm tedd a hajadra, fiú!
Nem fáraszt az utam többé, noha vad viharokkal
terhes az éj: roppant fáklya ma Thémisiön.³⁶*

Ilyen szenvedélyről árulkodik az a leideni gemma is (lásd a képet), amely két ölelkező férfit ábrázol, felettük a következő felirattal:

*Pardalas, igyál, dőzsölj, ölelj!
Meg kell halmod, az idő pedig rövid.
Achai, élj!*³⁷

A homoszexuális, illetve leszbikus szerelmi varázslatok sora is az érzések intenzitásáról árulkodik.³⁸ Serapiakos, vagyis egy férfi, így próbálta magához kötni egy mágikus papirusz tanúsága szerint Amónioszt:

*Ahogy Typhón Hélios ellensége, úgy égesd Amóniosnak,
akit Helené méhe szült, szívét és lelkét, Adónai, Pinuti, Sa-
baós, égesd a lelkét és szívét ennek az Amóniosnak, akit He-*

*lené szült, hogy Serapiakoshoz, akit Threpté szült, (eljöjjön),
most, most, gyorsan, gyorsan. Ebben az órában, ezen a na-
pon, ettől a pillanattól kezdve vegyítsd össze kettejük lelkét,
és tedd ezt az Amónioszt, akit Helené szült, Serapiakossá,
akit Threpté szült, minden órában, minden nap, minden éj-
jel. Ezért, Adónai, legnagyobb isten, aki a legigazabb nevet
viseled, hajtsd ezt végre, Adónai!*³⁹

A fentiek alapján ma már így rajzolnám meg az antik homo-
szexualitás tipológiáját:

1. beavatási homoszexualitás
 - a) krétai
 - b) intellektuális
2. gazdasági homoszexualitás
3. homoszexuális prostitúció
4. életformaszerű homoszexualitás (biszexualitás).

Jegyzetek

- 1 Aischinés: *Timarchos ellen* 21. A szövegről bővebben lásd lejjebb.
 - 2 Maga a kifejezés újkori, először 1869-ben írta le Kertbeny Károly.
 - 3 A hellénisztikus kori homoszexuális versek gyűjteménye magya-
rul is megjelent, vö. Sztraton: *Kölyökmúza, avagy a fiúszerelm
művészete*. Fordította Csehy Zoltán. Pozsony, 2002.
 - 4 Dover 2001, 23.
 - 5 Homéros: *Ilias* XX. 228–231. Az eposz csak annyit mond, hogy a
fiút szépsége miatt rabolták el, és Zeus töltögetője lett, de az antik
ábrázolások nem hagytak kétséget afelől, hogy az elrablás okát
homoerotikus vonzalomban látták:
- ...az isteni szép Ganümedész,
ő, ki olyan szép volt, mint egy sem a földilakók közt:
éppenezért elorozták isteneink: legyen ott fönn
nagy szépsége miatt köztük Zeus töltögetője.
(Devecseri Gábor fordítása)
- 6 Theognis II. 1345–1350. Csehy Zoltán fordítása. A „fiúszerelm”
eredetiben *paidophilein*.
 - 7 *Acharnaibeliak* 77–79; *Lovagok* 639; *Nők ünnepe* 200.
 - 8 *Felhők* 1083; *Darazsak* 1068–1070.
 - 9 *Felhők* 1023; *Darazsak* 687.
 - 10 Dover 2001, 170–177.
 - 11 Vö. *A lakoma* 177b.
 - 12 Vö. *A lakoma* 191c.
 - 13 Vö. *A lakoma* 180d.
 - 14 Vö. *A lakoma* 181d; Németh 1999, 147.
 - 15 Vö. *Phaidros* 253b–c.
 - 16 Vö. Németh 2004.
 - 17 *Emlékeim Sókratésról* I. 3. 8–13.
 - 18 *A lakodalmóniak állama* II. 13.
 - 19 *Emlékeim Sókratésról* I. 2. 29–30.
 - 20 Dover 2001, 192.
 - 21 Vö. Németh 2004.
 - 22 *Timarchos ellen* 21. Bajnok Dániel fordítása.
 - 23 *Timarchos ellen* 40–42. Bajnok Dániel fordítása.
 - 24 *Timarchos ellen* 136.
 - 25 Németh 1999, 146–153.
 - 26 Strabón X. 4. 21, C483–484. Földy József fordítása.
 - 27 Bremmer 1980, 279–298. A tézis kritikájához vö. Dover 2001,
250.
 - 28 Aristotelés: *Politika* 1272a.
 - 29 Stratón verse, *Anthologia Graeca* XXII. 6. Csehy Zoltán fordítása.
Az eredetiben a *próktos* (fenék) és *chrysos* (arany) szavak betű-
szám-értéke azonos. A görögben minden betűnek volt számértéke
(A = 1; b = 2 stb.). A *próktos* betűinek összege éppúgy 1570, mint
a *chrysosé*.
 - 30 *Anabasis* VII. 4. 7.
 - 31 A thébai Akropolis.
 - 32 *Ilias* II. 363. Devecseri Gábor fordítása.
 - 33 Platón: *A lakoma* 179a. Platón itt kifejti, hogy a legjobb hadsereg
egymás iránt szerelmes férfiakból állhatna, mert ők sohasem hát-
rálnának meg kedvesük szeme láttára.
 - 34 Kr. e. 338.
 - 35 Plutarchos: *Pelopidas* 18.
 - 36 *Anthologia Graeca* XII. 116. Csehy Zoltán fordítása.
 - 37 Het Koninklijk Penningkabinet Inv. 1948.
 - 38 Ezekkel a varázslatokkal két tanulmányban is foglalkoztam, vö.
Németh 2007, Németh 2010.
 - 39 PGM XXXII a. A Kr. u. 2–3. századi szöveg egyértelműen *agógé*,
vagyis szerelmi kényszervarázslat. Az egyiptomi Hawara temető-
jében találták. A papiruszba agyag szobrocskát tekertek bele.

Bibliográfia

- Bremmer, Jan 1980. „An Enigmatic Indo-European Rite: Paederasty”: *Arethusa* 13, 279–298.
- Dover, Kenneth James 2001. *Görög homoszexualitás*. Fordította Dupcsik Csaba. Budapest.
- Németh György 1999. *A polisok világa*. Budapest.
- Németh György 2004. „Xenophón és a fiúk”: *Ókor* 3/3, 16–21.
- Németh György 2007. „Létezett-e antik homoszexuális mágia?”: *Kul-
túra és közösség* 11/4, 9–11.
- Németh György 2010. „Gorgonia és a fürdős asszony”: *Xenia. Ta-
nulmányok a nyolcvanéves Tegvey Imre tiszteletére*. Debrecen,
145–152.
- PGM: Preisendanz, K. 1974. *Papyri Graecae Magicae*. Stuttgart.